

Blaž Babič

OD DELEGATA DO POSLANCA

Razvoj slovenskega parlamentarizma pred letom 1990 lahko v grobem razdelimo na obdobje pred oblikovanjem lastnega parlamenta leta 1943 na Zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju in po njem. Omenjeno leto v zgodovini slovenskega parlamentarizma po pomenu ne zaostaja prav veliko za letom 1990. Med 1. in 3. oktobrom 1943 so namreč Slovenci z izvolitvijo vrhovnega predstavniškega in zakonodajnega organa slovenskega naroda 120-članskega Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO) stopili na pot samostojnega parlamentarnega življenja.¹

Slovenci so sicer v različnih lokalnih in državnih predstavniških telesih sodelovali že v času avstro-ogrske monarhije in Kraljevine SHS oziroma kasneje Kraljevine Jugoslavije, vendar pa parlamentarni sistem v omenjenih državah ni bil napisan po njihovi volji, temveč po volji vladajočih Nemcev in kasneje Srbov. Ozemlje današnje Slovenije je bilo namreč, tako v okviru avstro-ogrske monarhije kot tudi Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije, razdeljeno na različne deželne in upravne enote, ki so bile brez skupnega parlamenta. Prvo

¹ Osolnik, O graditvi lastne državnosti, str. 415–421.

kratko obdobje državnosti so Slovenci doživeli novembra 1918 v Državi SHS, vendar jim v času burnega enomesečnega življenja državnice avstro-ogrskih južnih Slovanov ni uspelo oblikovati lastnega parlamenta. Kljub dejstvu, da Slovenci pred drugo svetovno vojno niso imeli lastnega parlamenta, je omenjeno obdobje delno vplivalo na povojni razvoj slovenskega parlamentarizma. V predvojnem času se je namreč pri Slovencih oblikovala skromna parlamentarna tradicija, ki je pomembna predvsem zaradi oblikovanja in ohranjanja zavesti o pravici do izbiranja svojih predstavnikov v zakonodajne in predstavniške organe.²

V obdobju po letu 1943 je, v nasprotju s predvojnim obdobjem, parlamentarno življenje v Sloveniji potekalo kontinuirano in brez prekinitev, vendar pa vse do leta 1990 ni bilo klasičnega parlamentarizma. Ustavne spremembe in z njimi povezane spremembe delovanja političnega sistema in strukture skupščine so bile pogoste, vendar bistva enostrankarskega sistema niso spreminjale. Temeljna značilnost povojnega skupščinskega razvoja je bila v tem, da se je vedno bolj oddaljeval od klasičnega predstavniškega sistema in pridobival vedno več elementov specifičnega korporativističnega sistema, kar je bilo najbolj vidno v uvajanju ločenih skupščinskih zborov, ki naj bi zastopali posamezne poklice oziroma kategorije prebivalstva, in ne polnoletnih državljanov kot celote, kar je glavna značilnost predstavniškega sistema. Povojno obdobje je poleg tega zaznamovalo tudi izrievanje klasičnih človekovih pravic in onemogočanje vsakršne opozicije.³

Pomembno pa je, da so vse povojne slovenske socialistične skupščine v jugoslovanski federaciji, ki so imele svoje korenine v vojnem času, vendarle izražale suverenost slovenskega narodnega predstavništva, kar se je ne nazadnje pokazalo septembra 1989, ko so v skupščini potrdili ustavne amandmaje IX do LXXXIX.⁴ S temi amandmaji je bila uveljavljena »trajna, celovita in neodtujljiva pravica slovenskega naroda do samoodločbe« in pravica, da lahko izredne razmere v Sloveniji razglasi le slovenska skupščina. Poleg tega je bil omogočen prehod iz enopartijskega sistema v večstrankarsko demokracijo in iz socialističnega v tržno gospodarstvo, hkrati pa je bilo črtano tudi ustavno določilo o vodilni vlogi Zveze komunistov in drugih družbenopolitičnih organizacij. V Sloveniji je bilo pet družbenopolitičnih organizacij. Zveza komunistov Slovenije (ZKS), Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije (SZDLS) in Zveza socialistične mladine Slovenije (ZSMS) so se kasneje preoblikovale v politične stranke, sindikati in Zveza združenj borcev Slovenije (ZZBS) pa se za ta korak niso odločili.

Volitve delegatov v Skupščino Socialistične Republike Slovenije leta 1986 so potekale še po starem delegatskem sistemu, ki je predstavljal vrh samoupravnega korporativizma, s katerim je bila prežeta tako Ustava Socialistične federativne

2 Repe, Pravne, politične podlage, str. 26–69.

3 Prav tam.

4 UL SRS, Ustavni amandmaji k ustavi Socialistične republike Slovenije, 2. oktober 1989.

republike Jugoslavije kot Ustava Socialistične Republike Slovenije iz leta 1974. Omenjeni volilni sistem je nastal zaradi prepričanja tedanjih oblastnikov, da so se v desetletju pred letom 1974 volitve v državi preveč približale klasičnemu meščanskemu parlamentarnemu sistemu. V novem družbenopolitičnem sistemu so glavno vlogo, kar se je še posebej pokazalo pri volitvah, pridobile občinske skupščine oziroma njihovi zbori. Zdaj so namreč ti, in ne več polnoletni državljani, volili predstavnike v tri zборе Skupščine Socialistične Republike Slovenije. Korak pred tem pa so posamezne družbene skupine (kmetje in obrtniki, družbene dejavnosti, gospodarstvo) in krajevne skupnosti ter družbenopolitične organizacije volile svoje delegacije v občinske skupščine, kjer so potem, kot že omenjeno, volili delegacije v tri zборе republiške skupščine.⁵

Na kratko opisani delegatski sistem je po mnenju tedanjih oblastnikov, med katerimi je v tem pogledu posebej izstopal Edvard Kardelj, omogočal kar največjo politično angažiranost vseh državljanov oziroma pripadnikov delavskega razreda. V samoupravnem družbenem sistemu, ki je v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji nastajal in se spreminjal več kot 40 let, pa je bil delavski razred enačen s celoto pripadnikov družbe. Vsi posamezniki so bili zaobjeti v tem razredu in z delegatskim sistemom naj bi vsi soodločali o političnih in ekonomskih vprašanjih. Omenjeni sistem je Kardelj definiral celo kot edino neposredno demokracijo. Menil je, da sistem omogoča, da se ljudje odločajo na podlagi konkretnih vprašanj namesto na podlagi strankarske pripadnosti. S tem se boj mnenj in stališč preseli s strankarskega na področje konkretnih vprašanj. Politika pa preneha biti boj za oblast.⁶ Seveda pa se je z današnje perspektive težko strinjati z zgoraj zapisanim mnenjem. Zgodovinar Božo Repe meni, da je delegatski sistem le prikrival monopol zveze komunistov oziroma ozke skupine vodilnih politikov, ki je na vseh ravneh v svojih rokah držala kadrovske niti.⁷

Ne glede na vse pomanjkljivosti slovenskega povojnega skupščinskega sistema pa ne moremo spregledati že omenjenega dejstva, da so vse povojne slovenske skupščine izražale suverenost slovenskega narodnega predstavnštva, kar se je pokazalo septembra 1989, ko so v skupščini potrdili 81 amandmajev k Ustavi Socialistične Republike Slovenije. Izmed sprejetih amandmajev sta na sestavo in delo skupščine v naslednjem mandatu najpomembneje vplivala amandmaja XXXVI in LXXII. Prvi je določal, da so volitve v skupščine neposredne in tajne.⁸ Drugi pa, da imajo vsi trije skupščinski zbori enako število delegatov.⁹

5 Repe, Pravne, politične podlage, str. 26–69.

6 Jerman, Premisliti samoupravljanje, str. 7.

7 Repe, Pravne, politične podlage, str. 26–69.

8 UL SRS, Ustavni amandmaji k ustavi Socialistične republike Slovenije, Amandma XXXVI, 2. oktober 1989.

9 UL SRS, Ustavni amandmaji k ustavi Socialistične republike Slovenije, Amandma LXXII, 2. oktober 1989.

Pri tem je potrebno omeniti, da ravnokar omenjeni ustavni amandmaji niso nastali le na podlagi skupščinskih razprav, saj so na delo ustavne komisije skupščine, ki je pripravila amandmaje, pomembno vplivali člani opozicijskega Zbora za ustavo. Tega so na začetku leta 1989 ustanovile opozicijski zvezi (Slovenska demokratična zveza in Socialdemokratska zveza Slovenije), nekatera društva ter odbori (Odbor za varstvo človekovih pravic, Društvo slovenskih pisateljev, Slovensko sociološko društvo) in ne nazadnje mladinska organizacija ZSMS, ki je tu igrala dvojno vlogo, saj je bila kot družbenopolitična organizacija hkrati del oblasti. Kljub vsemu pa so imeli pri sprejetju amandmajev, ki so predstavljali ustavno podlago za kasnejše procese demokratizacije in osamosvajanja Republike Slovenije, zadnjo besedo ravno delegati v skupščini.¹⁰

Spremembe, ki so jih omogočili ravnokar omenjeni ustavni amandmaji, so bile konec leta 1989 potrjene s sprejemom zakona o političnem združevanju¹¹ in zakona o volitvah v skupščini¹². Zakon o političnem združevanju je predpisal način uresničevanja svobode političnega združevanja in postopke ustanavljanja političnih organizacij, zakon o volitvah v skupščini pa je uvedel zapleten sistem neposrednih in tajnih volitev. V začetku leta 1990 se je nato s preoblikovanjem opozicijskih zvez in družbenopolitičnih organizacij v klasične politične stranke dokončno oblikoval slovenski politični prostor.¹³ S tem so bili narejeni prvi koraki v smeri klasičnega predstavniškega sistema, ki pa niso predstavljali dokončnega preloma s preteklostjo. Skupščinski sistem je namreč še vedno temeljil na ustavi iz leta 1974, tako da je bila skupščina še naprej razdeljena na tri ločene zборе, ki so zastopali posamezne kategorije prebivalstva.¹⁴

Zato je zakon o volitvah v skupščini predpisoval zapleten volilni sistem, ki je bil kombinacija enokrožnega večinskega (zbor združenega dela, ZZD), dvokrožnega večinskega (zbor občin, ZO) in proporcionalnega sistema (družbenopolitični zbor, DPZ). Zaposleni polnoletni državljani so tako volili svojega delegata v skupščino kar trikrat. Kot državljani so volili svojega predstavnika v DPZ, kot občani so volili v ZO, na delovnem mestu pa so volili v ZZD. Ob tem naj kot zanimivost omenim, da so svojega predstavnika v ZZD lahko volili vsi zaposleni, ki so do dneva volitev dopolnili 15 let. Hkrati so v isti zbor lahko volili tudi dijaki in študenti, vendar šele po dopolnjenem 18. letu.¹⁵

V razmerah, ko so družbenopolitične organizacije »sestopale z oblasti« in se deklarativno podajale v enakovredno volilno tekmo z ostalimi strankami, ефективно pa so še vedno imele v rokah vse vzvode oblasti, se je 8. januarja 1990

10 Repe, *Jutri je nov dan*, str. 177–183.

11 *UL SRS*, Zakon o političnem združevanju, 29. december 1989.

12 *UL SRS*, Zakon o volitvah v skupščini, 29. december 1989.

13 Repe, *Globalna slovenska pomlad*, str. 307–325.

14 *UL SRS*, Amandma LXXII, 2. oktober 1989.

15 *UL SRS*, Zakon o volitvah v skupščini, čl. 7, 29. december 1989.

začela volilna tekma. Tega dne je predsednik Skupščine Republike Slovenije Miran Potrč razpisal splošne volitve in volitve predsednika in članov predsedstva.¹⁶ Volilna kampanja, ki je sledila v naslednjih mesecih, je kljub neizkušenosti vseh vpletenih s tovrstno dejavnostjo potekala brez večjih incidentov, vendar so se mediji, med njimi zlasti televizija, zelo očitno postavili na stran starih političnih sil.¹⁷

Prve večstrankarske in neposredne volitve v Skupščino Republike Slovenije so se vrstile skoraj ves april leta 1990. 8. aprila so bile volitve v DPZ in prvi krog volitev v ZO. 12. aprila so bile nato na 7000 voliščih po podjetjih in ustanovah ter v državni upravi volitve v ZZD, 22. aprila pa še drugi krog volitev v ZO.¹⁸ Na volitvah je zmagal Demos, ki je nedvomno dobil večino. Ni pa mogoče – kljub podrobnem pregledu vseh znanih seznamov o strankarski pripadnosti delegatov, njihovih predlagateljih in poznejših strankarskih opredelitvah – ugotoviti natančnega števila večinske koalicije in manjšinske opozicije. Različne ocene, od novinarskih do zgodovinskih, se gibljejo med 127 in 134 delegati, ki naj bi jih imel Demos v tridomni 240-članski skupščini.¹⁹

K nejasnostim v zvezi z natančnim številom delegatov, ki jih je na volitvah dobila zmagovalna koalicija, je nedvomno prispevalo tudi dejstvo, da so stranke Demosa na volitvah v DPZ nastopile samostojno, na volitvah v druga dva zbora pa s skupno listo. Demos, ki ga je sestavljalo šest strank (Slovenski krščanski demokrati (SKD), Slovenska kmečka zveza (SKZ), Slovenska demokratična zveza (SDZ), Zeleni Slovenije (ZS), Socialdemokratska zveza Slovenije (SDZS), Slovenska obrtniška stranka (SOS)), je nato tudi na sejah skupščine nastopal delno enotno, delno kot koalicija. Koalicijo Demos je sicer sestavljalo 7 strank, vendar Sivi panterji, ki so se Demosu pridružili šele slab mesec pred volitvami, na njih niso nastopili kot samostojna stranka. Ob ustanovitvi Demosa so namreč stranke sklenile, da bo vsaka od njih ohranila svoje programske in organizacijske posebnosti. Te posebnosti naj bi se kazale v predložitvi samostojnih list za DPZ. Za vsa ostala mesta v občinah, republiki in zvezi pa so članice Demosa predstavile skupne kandidate.²⁰ S tem se je v predvolilni kampanji na eni strani znašla koalicija Demos, na drugi strani pa so bile stranke, ki so izšle iz družbenopolitičnih organizacij. Delitev na dva bloka, ki jo je še poglobila na protikomunizmu temelječa predvolilna strategija Demosa, se je dokončno oblikovala v dneh po volitvah in pred konstitutivno sejo.²¹

16 *Delo*, 9. 1. 1990, str. 1, Štart volilne tekme.

17 *Repe*, *Jutri je nov dan*, str. 127.

18 *UL SRS*, Zakon o volitvah v skupščino, 29. december 1989.

19 *Pesek*, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 143.

20 *Delo*, 4. 1. 1990, str. 2, Demos – združena opozicija šteje po novem pet članic.

21 *Repe*, *Globalna slovenska pomlad*, str. 307–325.

Tri stranke, ki so izšle iz nekdanjih družbenopolitičnih organizacij, so bile na aprilskih volitvah v Skupščino Republike Slovenije leta 1990 poražene in so to takoj priznale. Niso pa doživele tako hudega poraza, kot so ga sorodne stranke v drugih nekdanjih socialističnih državah. Skupaj so dobile med 106 in 113 delegatov, v ZZD pa so osvojile celo večino.²²

Na prvih neposrednih in večstrankarskih volitvah izvoljeni delegati so se na konstitutivnih sejah sestali 7. maja 1990 in se med seboj že kar prvega dne praviloma naslavljali kot poslanci. Ivan Dretnik, najstarejši delegat zbora združenega dela in zato začasni predsedujoči, je prvo sejo zbora začel z naslednjimi besedami: »Tovariši delegati. Do sprejetja nove ustave smo menda še vedno delegati, ni pa menda greh, če se imenujemo tudi poslanci.«²³ Poimenovanje poslanec je nato v naslednjih mesecih v skupščinskih razpravah in v medijih povsem izpodrinilo besedo delegat.

Precej manj enotni pa so bili delegati pri vprašanju Začasnega poslovnika Skupščine Republike Slovenije, ki ga je bilo v takšni ali drugačni obliki preprosto treba sprejeti, saj stari, po delegatskem sistemu ukrojeni poslovnik socialistične skupščine,²⁴ še ni bil razveljavljen. Vendar pa hkrati tudi ni bil več primerna in zadostna podlaga za delo v večstrankarski skupščini. Številne določbe tega poslovnika so bile namreč po volitvah v nasprotju z ustavo in kot take niso več veljale.²⁵ Z volitvami so stopile v veljavo vse tiste določbe ustavnih amandmajev IX do LXXXIX, ki so se nanašale na sestavo, delovno področje in način odločanja zborov skupščine ter na mandatno dobo funkcionarjev v njej.

Sprejetje začasnega poslovnika je bilo torej nujno, saj se brez njega skupščina ni mogla konstituirati. Kot že ime pove, je bil mišljen kot začasna rešitev, ki bi jo uporabljali predvsem na konstitutivnih sejah, nato pa bi čim prej sprejeli nov celovit poslovnik. Do takrat bi poleg začasnega poslovnika v skupščini veljale tudi tiste določbe starega poslovnika, ki niso bile v nasprotju z ustavo.²⁶ Osnutek začasnega poslovnika je bil oblikovan že v tednu pred konstitutivnimi sejami na srečanju predstavnikov v novo skupščino izvoljenih strank z vodstvom zadnje po delegatskem sistemu sestavljene skupščine. Predvideno je bilo, da bo sprejet že pred prvo skupno sejo, na ločenih sejah vseh treh zborov. Začasni poslovnik naj bi bil sprejet takoj za verifikacijo mandatov in določitev dnevnega reda, kar bi delegatom omogočilo, da bi izvolili, tako vodstvo posameznih zborov kot kasneje tudi skupščine, že po določbah novega poslovnika in se tako konstituirali.²⁷

22 Prunk, Demos – Instrument demokratičnega prehoda, str. 341–352.

23 DKO DZ RS, 1. seja ZZD, 7. in 9. maj 1990, str. 1.

24 UL SRS, Poslovnik Skupščine Socialistične republike Slovenije, 8. oktober 1985.

25 UL SRS, Ustavni zakon za izvedbo ustavnih amandmajev IX do LXXXIX k ustavi Socialistične republike Slovenije, člen 6, 2. oktober 1989.

26 DKO DZ RS, 1. seja DPZ, 7. maj 1990, str. 17, in DKO DZ RS, 1. seja ZZD, 7. in 9. maj, str. 4.

27 Delo, 4. 5. 1990, str. 3, Kandidate za vodstvene funkcije v parlamentu bodo predlagali poslanci.

Vendar so se že na prvih ločenih zasedanjih zborov stvari zapletle. Zborom se namreč ni uspelo uskladiti, niti glede dnevnega reda niti kasneje glede začasnega poslovnika, kar je bila predvsem posledica neuspeha pogajanj med strankami v zvezi z delitvijo vodilnih mest v skupščini. Bistvo spora okoli dnevnega reda je bilo vprašanje, ali najprej izvoliti vodstvo posameznih zborov ali skupščine kot celote. Demos je v skladu z opoziciji ponujenim dogovorom, po katerem je zase zahteval mesto predsednika skupščine, predsednika DPZ in podpredsednika ZZD, ostalih šest mest pa prepustil opoziciji, vztrajal pri prvi opciji. Opozicija pa je želela najprej vstopiti v volilno tekmo za mesto predsednika skupščine in si s tem, ne glede na svoj uspeh ali neuspeh, odpreti vrata za naknadni dogovor glede razdelitve preostalih vodilnih mest.²⁸

Od omenjene strategije niso želeli odstopiti, kljub opozorilu Jožeta Pučnika, da bo Demos, če ne bo prišlo do dogovora, nastopil s predlogi za sedem od devetih vodilnih mest. Svoje besede je nato podkrepil še z razmerjem moči. »Če ne gre s pogajanjem, naj odločijo volitve.«²⁹ Omenjeno opozorilo je Demos kasneje tudi uresničil, saj je na koncu dobil dvakrat več vodilnih mest, kot jih je sprva želel. Spor glede dnevnega reda, ki so ga v DPZ in ZO sprejeli, medtem ko so ga v ZZD zavrnil, ³⁰ so kasneje rešili tako, da je ZZD sprejel drugačen dnevni red. V ZZD so se odločili preskočiti tisto točko dnevnega reda, ki je predvidevala izvolitev predsednika in podpredsednika zbora.³¹

S potrditvijo dnevnega reda v vseh treh zborih so se odprla vrata za obravnavo začasnega poslovnika. Pri razpravi o začasnem poslovniku se je nato ponovila zgodba, ki jo je doživel že dnevni red, le da so tokrat predloge za spremembo začasnega poslovnika vlagale vse v skupščini zastopane stranke. Dopolnila, ki jih predlagala opozicija, je zavračala večina delegatov v DPZ in ZO³², tista, ki jih je predlagal Demos, pa je zavračala večina v ZZD³³. Zaradi izkušenj z dnevnim redom, ki so ga v ZZD sprejeli v drugačni obliki kot ostala dva zbora, so se delegati tokrat kmalu odločili za medzborovsko usklajevanje, ki pa pravzaprav ni bilo medzborovsko, ampak medstrankarsko. Neusklajeni so bili še štirje člani poslovnika: 10. člen, ki je govoril o tem, koliko delegatov lahko predlaga kandidata za vodstveno funkcijo v skupščini, 11. člen, ki je določal način glasovanja za vodstvene funkcije, 26. člen, ki je urejal način volitev predsednika in članov izvršnega sveta, in 29. člen,

28 *Delo* (Sobotna priloga), 12. 5. 1990, str. 19, Parlamentarna demokracija vrača udarec.

29 Prav tam.

30 DKO DZ RS, 1. seja DPZ, 7. maj 1990, str. 15–16, in DKO DZ RS, 1. seja ZO, 7., 8. in 9. maj 1990, str. 11, in DKO DZ RS, 1. seja ZZD, 7. in 9. maj, str. 8–9.

31 DKO DZ RS, 1. seja DPZ, 7. maj 1990, str. 16–17, in DKO DZ RS, 1. seja ZO, 7., 8. in 9. maj 1990, str. 11, in DKO DZ RS, 1. seja ZZD, 7. in 9. maj 1990, str. 10.

32 DKO DZ RS, 1. seja DPZ, 7. maj 1990, str. 17–25, in DKO DZ RS, 1. seja ZO, 7., 8. in 9. maj 1990, str. 11–16.

33 DKO DZ RS, 1. seja ZZD, 7. in 9. maj 1990, str. 10–14.

ki je govoril o profesionalnih delavcih v parlamentu.³⁴ Na koncu je delegatom vseh treh zborov le uspelo sestaviti enotno besedilo še zadnjih štirih členov in začasni poslovnik je bil sprejet v zgodnjih jutranjih urah 8. maja.³⁵

Uspešna uskladitev zadnjih štirih členov je bila rezultat kompromisa, saj je medzborovska usklajevalna komisija na eni strani sprejela Demosov predlog, da se, če se skupščina odloči za javno glasovanje o kandidatih za nekatere pomembne funkcije v skupščini, to opravi poimensko. Na drugi strani pa predlog opozicije, da se omogoči profesionalizacijo dela vsem delegatom, ki to želijo.³⁶

S sprejetjem začasnega poslovnika je bilo končno omogočeno konstituiranje skupščine, poleg tega pa je poslovnik prinesel še eno bistveno novost, profesionalne delegate. Po prejšnjem poslovniku Skupščine Socialistične Republike Slovenije je bila namreč funkcija delegata le častna družbena funkcija.³⁷ Tej spremembi so Demosovi delegati sprva močno nasprotovali, saj so menili, da to vprašanje zadeva predvsem politične profesionalce opozicijskih strank, ki so bili do tedaj zaposleni v družbenopolitičnih organizacijah in so s prenehanjem financiranja le-teh iz proračuna izgubili službe. Poleg tega se Demosovi delegati v večini primerov tudi niso bili pripravljene profesionalizirati, saj so imeli drugače od opozicijskih delegatov, kot so radi trdili, svoj poklic in službo.³⁸

Začasni poslovnik je v 29. členu načeloma sicer omogočal profesionalizacijo vsem delegatom, vendar le na predlog in v okviru dogovora med v skupščini zastopanimi političnimi strankami. Poleg tega je hkrati predpisoval, da mora dogovor temeljiti na načelu proporcionalnosti in enakopravnosti. Omenjeni člen poslovnika je nato več kot dva meseca dodobra zaposloval delegate v skupščini, dokler niso konec julija le našli rešitev za to kočljivo vprašanje.³⁹

Tega dne so predstavniki vseh strank dosegli sporazum, da bo v skupščini, vključno z vodstvom, 70 profesionalnih delegatov. Sklenili so še, da ni nujno, da so vsi predsedniki komisij in odborov ter vodje delegatskih klubov profesionalci. Zaposlitve pa so si razdelili po naslednjem ključu: 33 mest je dobil Demos, 10 ZKS-SDP in ZSMS-LS, 4 SSS, 3 neodvisni delegati, 6 mest pa so namenili poslancem obeh narodnosti. Štiri mesta so s to delitvijo ostala nerazdeljena. Glede teh mest so se dogovorili le, da ima tudi pri teh prednost Demos, vendar jih lahko prepusti opoziciji.⁴⁰

Te spremembe v organiziranosti in delu skupščine ter v zaposlitvenem statusu delegatov so pomembno dokončno oblikovale podobo Skupščine Republike

34 DKO DZ RS, 1. seja DPZ, 7. maj 1990, str. 45.

35 DKO DZ RS, 1. skupna seja vseh zborov, 9. maj 1990, str. 6.

36 DKO DZ RS, 1. seja DPZ, 7. maj 1990, str. 47–48, in DKO DZ RS, 1. seja ZO, 7., 8. in 9. maj 1990, str. 25–26, in DKO DZ RS, 1. seja ZZD, 7. in 9. maj 1990, str. 23–24.

37 UL SRS, Poslovnik Skupščine Socialistične republike Slovenije, člen 66, 8. oktober 1985.

38 Delo (Sobotna priloga), 19. 5. 1990, str. 21, Spomenka Hribar: Manevri v skupščini – moj pogled.

39 UL RS, Začasni poslovnik Skupščine Republike Slovenije, člen 29, 18. maj 1990.

40 Delo, 26. 7. 1990, str. 1–2, V skupščini sedemdeset poklicnih funkcionarjev.

Slovenije v mandatnem obdobju 1990–1992. Začasni poslovnik je namreč postal trajni, poleg tega pa tudi sprejetje nove ustave decembra 1991 ni spremenilo razmer v skupščini. Nova ustava je sicer v četrtem poglavju z naslovom Državna ureditev, med drugim, uvajala državni zbor kot predstavniški organ in opredelila njegovo sestavo, volitve, mandatno dobo ter pravice in dolžnosti poslancev,⁴¹ vendar je ustavni zakon za izvedbo ustave v drugem členu predpisal, da skupščina nadaljuje delo do prve seje državnega zbora ter da do konstituiranja državnega zbora zbori skupščine sprejemajo zakone in druge akte na način in po postopku, določenem z ustavo iz leta 1974 in z njenimi spremembami ter dopolnili.⁴²

Ob tem moramo omeniti, da za zaplete na konstitutivnih sejah prve večstrankarske skupščine ni bilo bistveno le vprašanje dnevnega reda in poslovnika. Spori glede dnevnega reda in poslovnika v času konstitutivnih sej tudi niso bili v ospredju poročanja slovenskih medijev. Mediji, vključno s televizijo, so se raje posvetili drobnim osebnim napakam nekaterih delegatov.

»Konstitutivna seja novega parlamenta je bila zamišljena kot slavnostno-zgodovinski spektakel, ki naj bi Slovenijo popeljal v novo dobo parlamentarne demokracije. Scenaristi so predvidevali, da bo vse delo glede razdelitve stolčkov v vodstvu parlamenta opravljeno že pred zgodovinskim dnevem, na pogajanjih med vodstvi strank, zastopanih v parlamentu. Vendar so se scenaristi ušteli.«⁴³ Neuspeh na pogajanjih, predvsem glede mesta predsednika skupščine, je namreč bistveno zapletel konstituiranje. Konstitutivne seje so namesto enega popoldneva, kot je bilo načrtovano, trajale dva popoldneva in dve noči. Skupščina je odprla vrata 7. maja 1990 ob dveh popoldne, ko so se na ločenih sejah vseh treh zborov prvič zbrali novoizvoljeni delegati,⁴⁴ delo pa je zaključila 10. maja 1990 ob pol dveh zjutraj, ko se je končala prva skupna seja vseh zborov Skupščine Republike Slovenije.⁴⁵ Prvega zasedanja na neposrednih večstrankarskih volitvah izvoljenih delegatov pa niso zaznamovala le neuspešna pogajanja glede delitve vodilnih mest v skupščini, temveč tudi pogosti tehnični zapleti, nepoznavanje pravil igre in poslovnika skupščine ter neprijetne zbadljive besede. Med delegati je namreč prevladovalo nezaupanje, ki je bilo še posebej očitno na strani Demosa. Delegati, ki so po volitvah predstavljali večino, so se v prostorih skupščine počutili nadzorovane. Govorilo se je celo o povsod prisotnih prisluškovalnih napravah, kar je privedlo do tega, da so se Demosovi delegati med seboj o pomembnejših odločitvah posvetovali na »bolj varnih lokacijah«.⁴⁶

41 *UL RS*, Ustava Republike Slovenije, 28. december 1991.

42 *UL RS*, Ustavni zakon za izvedbo ustave Republike Slovenije, člen 2, 28. december 1991.

43 *Delo* (Sobotna priloga), 12. 5. 1990, str. 19, Parlamentarna demokracija vrača udarec.

44 *DKO DZ RS*, 1. seja DPZ, 7. maj 1990.

45 *DKO DZ RS*, 1. skupna seja vseh zborov, 9. maj 1990.

46 Intervju Blaža Babiča s Stanetom Bevcem.

V časopisu *Delo* so po koncu prvega dne zapisali: »Seja je bila neproduktivna in bolj podobna tragikomediji kot resni seji parlamenta.«⁴⁷ Nepričakovano dolge seje so močno odmevale tudi v drugih slovenskih medijih. Gledalci *Drugega dnevnika* so 8. maja slišali: »In 7. maja 1990 je prvič zasedala demokratično izvoljena večstrankarska Skupščina Republike Slovenije. Tako bo verjetno zapisano v prihodnji zgodovini teh naših nenadno pluralističnih dni. Zdaj po nepričakovano razvlečenem uvodnem zasedanju in ko smo nočne seje že odmislili, je ta zgodovinskost zagrenjena.«⁴⁸ Številni proceduralni zapleti, ki so pripeljali do nepričakovano dolgih sej, pa niso bili samo posledica strankarskih bojev za vodilna mesta v skupščini, temveč tudi nespretnega vodenja. Na zasedanjih je namreč postajalo vedno bolj očitno, da najstarejši delegati, ki so po poslovniku vodili konstitutivne seje do izvolitve novega vodstva, niso kos svoji nalogi. Poleg tega so precej prispevali tudi k zmedi pri glasovanju, med naloge predsedujočega je namreč spadalo tudi vodenje glasovanja. Ob vsakem glasovanju so morali nastaviti glasovalno napravo in pozvati delegate k glasovanju, kar pa jim ni šlo najbolje od rok. O tem, kako so potekala glasovanja, veliko pove naslednji citat: »Kdo je za? Pritisnite zdaj! Ne še, ne še. Dajmo tole.«⁴⁹

Največ težav pri vodenju seje je imel Karel Franko, ki je začasno predsedoval ZO in katerega vodenje so delegati občasno usmerjali kar iz klopi.⁵⁰ Nespretno vodenje so opazili tudi novinarji, ki so spremljali dogajanje v skupščini. Branko Maksimovič, novinar TV Ljubljana, je v *Drugem dnevniku* 8. maja 1990 vodenje sej označil kot nespretno in neuglajeno, na trenutke že kar mučno. In nadaljeval: »Zaradi znanih okoliščin je nanoslo, da vloga nestorjev ni bila samo simbolična in nekajminutna do izvolitve pravih predsednikov. Kar nekaj ur so morali prenašati očitno pretežno breme.«⁵¹ Omenjeno poročanje novinarjev oziroma vtis, ki ga je naredilo na javnost, je kasneje privedlo do spora med Demosom in novinarji TV Ljubljana, ki je 10. maja 1990 dosegel vrhunec z enourno opozorilno stavko novinarjev TV Ljubljana.⁵²

Zaplete na konstitutivnih sejah lahko razdelimo na predvidljive oziroma tiste, ki so bili posledica spopada za mesto predsednika in ostalih vodilnih mest v skupščini, ter na nepredvidljive. Med zadnje štejem vse tiste, ki jih lahko pripišemo neizkušenosti novoizvoljenih delegatov, njihovem nepoznavanju tehničnih zmogljivosti (glasovalne naprave) in načina dela v skupščini ter nevarnosti nastopanja pred kamerami pod budnim očesom novinarjev. Ravno v

47 *Delo*, 8. 5. 1990, str. 1, Prva seja novega parlamenta v znamenju mnogih zapletov.

48 2. dnevnik, TV Ljubljana, 8. maj 1990.

49 DKO DZ RS, 1. seja DPZ, 7. maj 1990, str. 19.

50 DKO DZ RS, 1. seja ZO, 7., 8. in 9. maj 1990.

51 2. dnevnik, TV Ljubljana, 8. maj 1990.

52 3. dnevnik, TV Ljubljana, 10. maj 1990.

tem času so se namreč bistveno spremenili tudi odnosi med novinarji in oblastjo. Delo novinarjev je s prehodom iz enopartijskega sistema v večstrankarsko demokracijo vsaj deklarativno postalo neodvisno, kar so poskušali nekateri novinarji in uredniki s kritičnim poročanjem iz skupščine takoj pokazati. Sklepanje kompromisov med strankami, ki je včasih potekalo zelo grobo, so podrobno spremljali in vse nerodnosti delegatov seveda z veseljem posredovali javnosti. Delovanje delegatov in politikov na splošno je postalo stvar medijev. S tem so tudi vse njihove slabosti postale predmet obravnavanja kritične javnosti.

Ob tem moram omeniti, da tudi nepredvidljivi zapleti niso bili nepričakovani. Za veliko večino novoizvoljenih delegatov, predvsem Demosovih, je bilo namreč prvo zasedanje skupščine soočanje z neznanim, saj z delom v skupščini niso imeli nobenih izkušenj. Zgodovinar Janko Prunk je tovrstne zaplete povzel z naslednjimi besedami: »V prvih dneh zasedanja skupščine so se marsikateri novi Demosovi poslanci, nevešči politike, ker so bili v preteklem režimu iz nje izključeni, precej nebogljenoma obnašali, toda z iskrenim hotenjem konsolidirati demokracijo. Zato so bile kritike starih političnih profesionalnih aktivistov o ravnanju njihovih novih kolegov krivične in neokusne.«⁵³

Vendar pa konstitutivne seje prve slovenske večstrankarske skupščine niso predstavljale soočanja z neznanim samo za tiste delegate, ki z delom v skupščini niso imeli nobenih izkušenj. Na popolnoma neznanem, večstrankarsko obarvanem terenu so se znašli tudi delegati z dolgoletnim stažem v skupščini. Na konstitutivnih sejah se tudi ta skupina delegatov, ki so pripadali bloku prenoviteljev, ni najbolje znašla. Nova situacija v skupščini je namreč od njih zahtevala miselni preskok. Po novem so bili del opozicije, ki v skupščini ni imela odločilne besede. Njihovo zavračanje Demosovega predloga delitve vodilnih mest v skupščini pa kaže, da se tega niso popolnoma zavedali. Iskanje kompromisa za vsako ceno ni obrodilo sadov. Poleg tega kompromis pri vsaki odločitvi skupščine, pa čeprav samo navzven, kot se je to pogosto dogajalo v prejšnjih mandatnih obdobjih, ni bil več potreben.

Pravila igre so se torej pisala na novo, tudi za tiste delegate, ki so bili v skupščini že v prejšnjih mandatnih obdobjih. Nekdanje udobnosti in predvidljivosti dela v skupščini je bilo konec. Opozicija avtoritarni oblasti Zveze komunistov je po oceni Cirile Toplak sicer obstajala tudi v socialistični skupščini, vendar samo v besedah. »Svoboda govora je ostajala ujeta znotraj skupščinske stavbe, kajti včasih burne razprave delegatov so nato za medije zmeraj skrbno destilirali.«⁵⁴ Na prvih večstrankarskih volitvah izvoljeni delegati so do tedaj poznane vzorce obnašanja in delovanja v prejšnji socialistični skupščini, ko so delegati pogosto le potrjevali

53 Prunk, Toplak, *Parlamentarna izkušnja Slovencev*, str. 219.

54 Prunk, Toplak, *Parlamentarna izkušnja Slovencev*, str. 217–218.

odločitve, sprejete drugje, že na prvih sejah obrnili na glavo.⁵⁵ Nova skupščina je tako že na konstitutivnih sejah postala prostor ostrih političnih bojev.

Pot od delegata do poslanca torej ni bila tako kratka, kot se zdi na prvi pogled. Hkrati pa tudi ni čisto jasno, kdaj so delegati postali poslanci. Na omenjeno pot so kot prvi stopili delegati iz mandatnega obdobja 1986–1990, ki pa nedvomno niso bili poslanci, saj v takrat še Skupščino Socialistične Republike Slovenije niso bili neposredno izvoljeni. Delegati iz naslednjega mandatnega obdobja 1990–1992 pa so v marsikaterem pogledu že ustrezali definiciji poslanca, saj so bili v Skupščino Republike Slovenije izvoljeni na neposrednih in večstrankarskih volitvah. Ustavno in zakonsko so bili sicer še vedno delegati, vendar so se med seboj že naslavljali kot poslanci, kar so prevzeli tudi mediji. Kot zanimivost naj ob tem navedem, da so v prvih mesecih leta 1991 delegati v skupščini dobili nove identifikacijske izkaznice, na katerih je v nasprotju s prejšnjimi pisalo poslanec.⁵⁶ Nobenega dvoma pa ni, da so bili na volitvah v državni zbor decembra 1992 izvoljeni kandidati že poslanci.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

DKO DZ RS — Dokumentacijsko-knjižnični oddelek Državnega zbora Republike Slovenije

Časopisi

Delo

Internetni viri

2. dnevnik, TV Ljubljana, 8. maj 1990, *Prvi interaktivni multimedijiški portal, MMC RTV Slovenija*, <http://www.rtv slo.si/play/posnetek-brez-naslova-ava2.14655538/>, 3. 9. 2009.

3. dnevnik, TV Ljubljana, 10. maj 1990, *Prvi interaktivni multimedijiški portal, MMC RTV Slovenija*, <http://www.rtv slo.si/play/posnetek-brez-naslova-ava2.14723264/>, 3. 9. 2009.

⁵⁵ *Delo*, 10. 5. 1990, str. 3, »Zlahka bi vodil sejo v prejšnjem sistemu, ko je bilo vse pripravljeno«.

⁵⁶ Intervju Blaža Babiča s Stanetom Bevcem.

Literatura

Jerman, Borut. *Premisliti samoupravljanje : diplomsko delo*. Koper : Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, 2011.

Osolnik, Bogdan. O graditvi lastne državnosti kot temelju slovenske nacionalne identitete. *Anthropos – Časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved*, 39, 2007, št. 3–4, str. 415–421.

Pesek, Rosvita. *Osamosvojitev Slovenije : ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?* Ljubljana : Nova revija, 2007.

Prunk, Janko. Demos – Instrument demokratičnega prehoda. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 32, 2001, št. 3–4 (Demosov zbornik), str. 341–352.

Prunk, Janko, Toplak, Cirila. *Parlamentarna izkušnja Slovencev*. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede. 2005.

Repe, Božo. Pravne, politične podlage, okoliščine in pomen prvih demokratičnih volitev. V: Krašovec, Tatjana (ur.). *Razvoj slovenskega parlamentarizma : kolokvij ob deseti obletnici parlamentarizma v Sloveniji : zbornik referatov, koreferatov in razprav*. Ljubljana : Državni zbor Republike Slovenije, 2000, str. 26–69.

Repe, Božo. Globalna slovenska pomlad v osemdesetih. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 32, 2001, št. 3–4 (Demosov zbornik), str. 307–325.

Repe, Božo. *Jutri je nov dan : Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana : Modrijan, 2002.

UL SRS — *Uradni list Socialistične Republike Slovenije*

UL RS — *Uradni list Republike Slovenije*

Ustne izjave

Intervju Blaža Babiča s Stanetom Bevce, september 2010, hrani pisec.

